

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА — ТОЧКА ОПОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ

ЧОМУ ОБМЕЖЕННЯ ДЛЯ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ Є ЗАГРОЗОЮ?

Підприємницька ініціатива, конкуренція, приватна власність допомагають економіці вистояти під ударами ворога. Чому економічна свобода — не розкіш мирного часу, а необхідна умова національної безпеки?

5 Листопада 2026 | Економічна свобода | Виробництво товарів та послуг | Реформи

АВТОР: ОЛЕКСАНДРА ЛЯШЕНКО

Країна, яка воює за свободу, щодня об’єктивно потребує її й в економіці. Власниця кав’ярні шукає постачальника броньованого скла після обстрілу. Виробник переносить обладнання у більш безпечне місце й відновлює роботу. Команда інженерів випробовує нове рішення на випадок блекауту, а фермер змінює маршрут збуту. За кожною такою дією стоять вибір, ризик та відповідальність.

Сукупність цих рішень підтримує зайнятість, постачання, податкові надходження та допомогу війську.

Саме так економічна свобода знаходить втілення у речах.

Війна вимагає мобілізації ресурсів і надзвичайних державних рішень. Водночас країні потрібні люди й підприємства, що здатні самостійно знаходити вихід із ситуацій, яких не передбачає жодна інструкція. Як зберегти цей простір активних дій? І як розпізнати момент, коли обмеження, запроваджені задля безпеки, починають послаблювати її економіку?

Від безпеки підприємства до стійкості країни

Понад десять років тому у монографії «Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства» автор цієї статті запропонувала визначати **економічну безпеку підприємства як міру його економічної свободи.** Вона досягається завдяки керованому взаємоузгодженню інтересів стейкхолдерів, спрямованому на протистояння загрозам і забезпеченому необхідними ресурсами[1].

Тут «міра» означає **обсяг реальної можливості діяти**, тобто наскільки підприємство здатне визначати цілі, обирати засоби, домовлятися з іншими учасниками ринку й змінювати рішення, коли змінюються обставини. Ресурсів може вистачати, але ними неможливо скористатися через блокування операцій. Право на підприємництво може бути гарантоване, але власність залишається вразливою. Саме такі розриви між формальним правом і доступною дією виявляє запропонований вище підхід.

У статті «Дисгармонія економічної свободи України»[2] аналізується нерівномірність її складників. Відкритість торгівлі мало допомагає підприємцю, який не може захистити власність. Податкова пільга втрачає сенс, якщо рішення суду непередбачуване або правила змінюються посеред інвестиційного циклу. Отже, важлива узгодженість інститутів, які забезпечують свободу. Сьогодні ця проблема загострилася, бо воєнна загроза накладається на давні інституційні вразливості.

[1] Ляшенко, О. М. (2015). Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства. Національний інститут стратегічних досліджень. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-10/lyashenko_1_druk-43fc7.pdf

[2] Ляшенко, О. М. (2017). Дисгармонія економічної свободи України. Стратегічна панорама. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2017_2_6

Якщо «економічна свобода — це дія»[3], яка вимагає переходу від декларацій до захисту власності, конкуренції, договору й відповідальності, то повномасштабна війна надала цій думці нового змісту.

> ВІД СВОБОДИ УХВАЛЮВАТИ РІШЕННЯ ЗАЛЕЖИТЬ, ЯК ШВИДКО ПІДПРИЄМЕЦЬ ВІДНОВИТЬ ВИРОБНИЦТВО, ЗНАЙДЕ ПАРТНЕРА ЧИ ПЕРЕОРІЄНТУЄ РЕСУРСИ.

Це дає підстави розвинути концепцію підприємства у напрямі національної стійкості. Таке розширення є авторською інтерпретацією, адже економіка країни має складнішу структуру інтересів і не може розглядатися як одне велике підприємство.

Пояснення Людвіга фон Мізеса

Праксеологія Людвіга фон Мізеса розглядає людську дію як цілеспрямовану поведінку. Людина прагне змінити стан справ, який її не задовольняє, і обирає засоби, придатні, на її думку, для досягнення мети. Вона діє, не маючи повного знання про майбутнє. Невизначеність супроводжує вибір, а очікування можуть виявитися помилковими[4]. Підприємець не отримує гарантії успіху; натомість, він отримує можливість спробувати, оцінити результат і скоригувати дію.

Війна суттєво ускладнює цей вибір. Частина ресурсів знищується або стає недоступною, звичні маршрути зникають, а час на рішення скорочується. У цій ситуації тріаду «інтереси — загрози — ресурси» можна прочитати через праксеологічну логіку:

- інтереси впливають на вибір цілей;
- ресурси стають засобами їх досягнення;
- загрози змінюють доступні альтернативи й очікувані наслідки.

Узгодження інтересів відбувається через переговори, договори, конкуренцію та співпрацю. Воно потребує правил і не означає ані автоматичної гармонії, ані адміністративного примирення всіх з усіма.

Жоден центр управління не має всієї інформації про локальні потреби й можливості. Хтось раніше за інших помічає нестачу комплектувальних, знаходить новий маршрут або бачить спосіб відновити послугу. Ціни, договори та конкуренція допомагають пов’язувати ці окремі рішення. Проте платоспроможний попит не охоплює всіх потреб оборони чи вразливих людей. Тут потрібні державні закупівлі, адресна підтримка й інші механізми фінансування. Цінові сигнали допомагають оцінювати вартість таких рішень; але суспільні пріоритети визначаються ширшим колом міркувань.

За Мізесом, грошові ціни дають змогу зіставляти витрати й очікувані результати альтернативних дій. У воєнній економіці це особливо важливо, адже помилка у використанні дефіцитного ресурсу має надто високу ціну. Звідси випливає безпекове значення економічного розрахунку. Довільне спотворення цін може приховувати дефіцит і послаблювати стимули збільшувати пропозицію. Водночас сам ринковий механізм не усуває руйнувань, монопольної влади чи фізичної недоступності товарів. Свобода вибору працює разом із захистом прав, конкуренцією та базовою інфраструктурою.

Український парадокс у цифрах

Українська економіка виявляє здатність людей і підприємств пристосовуватися до надзвичайних обставин. Водночас міжнародні оцінки фіксують слабкість правового захисту й регуляторного середовища. Ці спостереження цілком сумісні, адже підприємницька винахідливість допомагає долати перешкоди, але не робить їх безкоштовними. Частина ресурсу, який міг би піти на розвиток, витрачається на пристосування до нестабільних правил.

[3] Ляшенко, О. (2018, 30 листопада). Чемна свобода. Дзеркало тижня. https://zn.ua/ukr/macrolevel/chemna-svoboda-295798_.html

[4] Mises, L. von. (1996). Human action: A treatise on economics (4th rev. ed.). Foundation for Economic Education. (Original work published 1949). https://oll.libertyfund.org/titles/mises-human-action-a-treatise-on-economics

ЯК НАМАГАЮТЬСЯ ВИМІРЯТИ СВОБОДУ?

ВИМІРЮВАННЯ	ФАКТ	ЯК ЧИТАТИ ПОКАЗНИК
Fraser Institute	2024: 5,68 бала; **134-те місце** (Fraser Institute, 2026)	Порівняно з 5,24 бала й 143-м місцем за 2023 рік показник поліпшився. Це зміна оцінки економічної свободи; її не слід ототожнювати з відновленням усієї економіки.
Heritage Foundation	Загальний бал не присвоюється (The Heritage Foundation, 2026)	Через повномасштабне вторгнення підсумкове оцінювання призупинене; окремі компоненти індексу зберігають аналітичну цінність.
Індекс Економічної Безпеки ILI 2025	**33,4 бала «Помаранчева зона»** (Міжнародний Інститут Свободи, 2025)	У власній методиці ILI пов'язує вразливість із функціями, розміром і дискрецією держави. «Помаранчева зона» є категорією цього індексу, а не показником Fraser чи Heritage.
OECD 2025	**До 75%** малих підприємств не працювали у березні 2022 року (OECD, 2025)	OECD пов'язує подальшу стійкість із гнучкістю бізнесу, працівників і суспільства, стабілізаційними заходами влади та міжнародною підтримкою.

Примітка: в оцінці Fraser Institute роки означають період оцінювання, а не дату виходу звіту

Бальна оцінка різних індексів має різні шкали й методики; а для аналізу динаміки потрібна зіставна редакція даних. Індекси допомагають виявляти інституційні проблеми, проте самі по собі не доводять причинного зв'язку між свободою та стійкістю. Навіть кореляція індексів свободи й безпеки потребує перевірки, адже вони можуть містити споріднені компоненти. Воєнні руйнування та допомогу партнерів також не можна винести за дужки пояснення.

Масштаб початкового удару показують дані OECD: економічна активність у першій половині 2022 року скоротилася приблизно на 29%. Подальшу стійкість організація пояснює сукупністю чинників — гнучкістю підприємств, працівників і суспільства, стабілізаційними заходами влади та значною міжнародною підтримкою[5]. Опублікована в лютому 2026 року спільна оцінка Уряду України, Групи Світового банку, Європейської комісії та ООН визначає потреби відновлення й реконструкції майже у 588 млрд доларів на наступне десятиліття, станом на кінець 2025 року. У ній також наголошено на важливій ролі приватного сектору[6].

Відновлення потребує поєднання публічних ресурсів, допомоги партнерів і приватної ініціативи.

Безпека не дорівнює максимальному контролю

Воєнний час розширює коло завдань держави, що фінансує оборону, координує мобілізацію ресурсів, підтримує критичну інфраструктуру та застосовує передбачені законом обмеження. Їхню доцільність слід оцінювати за внеском у протидію конкретній загрозі та за наслідками для економіки. Сам масштаб повноважень ще нічого не говорить про якість захисту. Вирішальними є здатність виконати безпекове завдання, відповідальність за рішення та наявність меж втручання.

Регулювання підтримує економічну безпеку, коли зберігає роботу платіжної системи, допомагає відновити критичне постачання чи перекриває фінансування агресора. Вразливість зростає там, де підприємство залежить від непрозорого дозволу, виняток надається вибірково, а правила неможливо передбачити навіть на час виконання контракту. Для підприємця це додатковий ризик — поряд із тим, який створює війна. На зовнішню загрозу він, зазвичай, не може вплинути; а **внутрішню невизначеність держава принаймні здатна зменшити.**

Мізесова критика інтервенціонізму привертає увагу до ланцюгових наслідків державних рішень. Наприклад, якщо ціну примусово утримують нижче рівня, за якого виробнику вигідно підтримувати пропозицію, дефіцит може посилитися. Тоді виникає спокуса додати квотування або адміністративний розподіл. Нове обмеження починають обґрунтовувати наслідками попереднього[7]. Це застереження щодо механізму ймовірних наслідків, а не доказ шкідливості кожного втручання. Для політики воно означає потребу перевіряти всю послідовність ефектів і вчасно переглядати початкове рішення.

[5]Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025). OECD economic surveys: Ukraine 2025. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/940cee85-en

[6]World Bank. (2026, February 23). Updated Ukraine recovery and reconstruction needs assessment released [Press release]. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released

[7]Mises L. von. Interventionism: An Economic Analysis. Irvington-on-Hudson, NY : Foundation for Economic Education, 1998.

Тест на безпеку: шість запитань до кожного воєнного обмеження

Для оцінювання таких рішень пропоную безпековий тест державного втручання — авторську рамку якісного аналізу. Шість запитань допомагають перевірити обґрунтованість державного обмеження перед його запровадженням і під час перегляду:

1. **Яку конкретну загрозу зменшує рішення?**

   Потрібно визначити загрозу, пояснити механізм впливу й назвати очікуваний результат. Самого посилання на воєнну необхідність недостатньо для оцінки ефективності.

2. **Чи є захід необхідним і пропорційним?**

   Варто зіставити доступні альтернативи, очікуваний безпековий ефект і втрати для людей та підприємств. Масштаб обмеження має відповідати завданню, а не зручності адміністрування.

3. **Коли й за якими умовами його переглянуть?**

   Рішення потребує строку дії або чіткої умови припинення, регулярної оцінки результату та процедури продовження. Інакше надзвичайне повноваження може пережити загрозу, заради якої виникло.

4. **Як відновити порушені можливості?**

   Потрібен порядок скасування обмеження, повернення до звичайних процедур і, у випадках передбачених законом, відшкодування втрат. Незворотні наслідки для законних власників потребують особливо ретельного обґрунтування.

5. **Що станеться з цінами, конкуренцією і договором?**

   Слід з’ясувати, чи зберігаються стимули постачати товар, входити на ринок і виконувати зобов’язання. Короткострокове полегшення може обернутися довшим дефіцитом або залежністю від одного постачальника.

6. **Хто відповідає за результат і як його перевірити?**

   Потрібні визначені повноваження, контроль і можливість оскарження. Дані мають бути відкритими настільки, наскільки це допускає безпека, адже обґрунтована таємність не скасовує незалежного контролю.

> Тест допомагає побачити, хто отримує захист, хто несе витрати і які можливості залишаться після завершення обмеження. Вимірювані наслідки тут потрібно поєднувати з оцінкою прав, справедливості та оборонних потреб. Від такого аналізу залежить, чи збережеться ресурс для наступного рішення.

Три рівні свободи, без яких стійкість не працює

Економічна свобода у часі війни має щонайменше три взаємопов’язані рівні.

На рівні людини й підприємства це можливість працювати, володіти майном, укладати договори, розпоряджатися ресурсами та змінювати модель діяльності. Саме тут виникають конкретні рішення, внаслідок яких підприємство перебудовує виробничий процес, IT-команда змінює режим роботи, фермер шукає інший маршрут збуту. Успіх не гарантований, проте можливість спробувати й скоригувати дію залишається.

На рівні ринків і спільнот важливі відкритість входу, конкуренція, мобільність ресурсів і можливість створювати нові зв’язки. Війна розриває ланцюги постачання та кооперації. Зайві дозволи, непрозорі процедури й вибірковий доступ до інфраструктури сповільнюють їх відновлення. Час на подолання таких бар’єрів стає додатковою економічною втратою.

На рівні національних інститутів це передбачуваність правил, захист власності, виконання договорів, робота грошової та фінансової систем, доступ до зовнішніх ринків і спроможність забезпечувати оборону. Підприємцю потрібна впевненість, що завтра залишаться чинними правила, за якими він інвестує сьогодні. Саме так публічні інститути підтримують приватну здатність діяти.

Від свободи чемної до свободи суб’єктної

Ще кілька років тому українську економічну свободу можна було назвати «чемною», бо вона існувала у промовах, терпляче чекала на реформи й надто рідко ставала критерієм конкретних державних рішень[8]. Сьогодні цього недостатньо.

> Свобода, яка лише просить не заважати, залишається реактивною. Україні потрібна свобода суб’єктна — здатна створювати, об’єднувати ресурси, пропонувати рішення і захищати власні інституційні межі.

[8] Ляшенко, О. (2018, 30 листопада). Чемна свобода. Дзеркало тижня. https://zn.ua/ukr/macrolevel/chemna-svoboda-295798_.html

У дослідженні українського контексту безпекового мислення важлива проактивність, підготовленість й адаптивність[9]. Для нинішньої дискусії це означає здатність заздалегідь розпізнавати загрози, оцінювати ресурси та зберігати альтернативи. Стійкість включає і витримування удару, і відновлення, і зміну способу дії. Агентність додає до цього здатність впливати на умови власного життя. Економічна свобода розширює можливості такого впливу, хоча сама по собі не замінює ресурсів і захисту.

> **Відкладати економічну свободу до завершення війни означає відкладати частину рішень, потрібних уже сьогодні. Від неї залежить, як швидко ресурс знаходить потребу, чи може людина розпочати справу після втрати, чи здатен бізнес укласти довший контракт.**

Однак формального дозволу замало: потрібні фізична безпека, електроенергія, працівники й доступ до фінансування. Завдання політики — поєднати захист цих умов із простором для ініціативи.

Свобода як інфраструктура відновлення

Повоєнне відновлення часто уявляють як великий перелік об'єктів: мости, школи, житло, енергетика, підприємства. Щоб відбудоване працювало й розвивалося, потрібна також інституційна інфраструктура, яка включає захищену власність, конкуренцію, передбачувані податки, доступ до фінансування та можливість розпочинати нові справи. Підприємцю важливо знати й те, що невдалий проєкт не зачинить для нього економічне життя назавжди. Простір для наступної спроби — теж ресурс відновлення.

Майже 588 млрд доларів на потреби відновлення — оцінка масштабу завдання, а не сума вже залученого фінансування[10]. Щоб мобілізувати приватний капітал поряд із бюджетними й донорськими ресурсами, потрібна можливість оцінювати ризик, захищати право власності та виконувати договори. Патріотична мотивація й солідарність мають значення, проте довгострокове інвестування потребує також зрозумілої перспективи повернення вкладень. Воєнні ризики можуть вимагати страхування й гарантій. Якість інститутів визначатиме, чи перетвориться підтримка на життєздатну економічну діяльність.

Тому поряд із запасами, обсягом виробництва та залежністю від критичного імпорту слід оцінювати можливості вибору, розрахунку, кооперації й адаптації. Індекси економічної свободи Fraser Institute[11] та The Heritage Foundation[12] та підхід Міжнародного Інституту Свободи[13] дають матеріал для такого аналізу. Вони не замінюють оцінки воєнних загроз і не вимірюють усю економічну безпеку. Але їхня користь полягає у виявленні інституційних умов, за яких суспільство створює та відновлює ресурси для економічної безпеки.

Висновок: свобода як інфраструктура відновлення

На національному рівні необхідно розглядати економічну безпеку як міру реальної економічної свободи індивідуумів, підприємств і спільнот: їхньої здатності визначати цілі, здійснювати розрахунок, узгоджувати інтереси, залучати ресурси й адаптуватися до загроз.

Це концептуальний спосіб оцінювати безпеку через **можливості її суб'єктів**, а не формула тотожності двох міжнародних індексів. Його практичне запитання просте: скільки відповідальної дії дозволяє і захищає економічний порядок?

Оборонна спроможність держави та економічна самостійність суспільства підсилюють одна одну, коли правила дають змогу працювати, інвестувати й співпрацювати. Водночас між ними можливі реальні суперечності, які потребують обґрунтованих рішень. Не кожне обмеження послаблює безпеку; необхідне обмеження може зберегти саму можливість майбутньої свободи. Але кожне з них має відповідати на запитання: який захист воно забезпечує і якою ціною?

Практичну цінність економічної свободи видно у збережених підприємствах, відновлених зв'язках і рішеннях, які люди змогли ухвалити самостійно. Політика безпеки має берегти цю здатність і повертати простір вибору щойно з'являються умови для цього. Керованість можна забезпечити наказом, а от здатність знаходити нові рішення потребує ініціативи. Бо країні, яка захищає свободу, потрібна економіка, яка здатна нею користуватися.

*Всі аналітичні матеріали Міжнародного Інституту Свободи (ILI) на офіційному вебсайті **www.ilibertyinstitute.org** доступні для вільного вивчення, цитування та поширення з релевантним посиланням на джерело.*

[9] Liashenko, O. (2023). Security thinking: The Ukrainian context. Economics, Finance and Management Review, 2, 137–146. https://doi.org/10.36690/2674-5208-2023-2-137-146

[10] World Bank. (2026, February 23). Updated Ukraine recovery and reconstruction needs assessment released [Press release]. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released

[11] Fraser Institute. (2026). Economic Freedom of the World: Dataset [Data set]. https://efotw.org/economic-freedom/dataset?countries=UKR&filter=1&geozone=world&max-year=0&min-year=2&page=dataset

[12] The Heritage Foundation. (2026). Ukraine: 2026 index of economic freedom. https://www.heritage.org/index/pages/country-pages/ukraine

[13] Міжнародний Інститут Свободи. (2025, 4 грудня). Економічна безпека: Індекс 2025. https://www.ilibertyinstitute.org/articles/ekonomichna-bezpeka-indeks-2025